

Bencze Bertalan Barnabás, Illés Gábor, Varga András

Új politika, új tiltakozás? A Város Mindenkié mozgalom

Bevezetés

Jelen esettanulmány a címben szereplő mozgalomkutatás részeként jött létre. Alapvető feltevésünk az volt, hogy a 2010 tavaszán átalakult politikai környezet a politikai és társadalmi mozgalmak tiltakozási eszközeit és kultúráját is átalakította, pontosabban radikalizálta. Az olyan single-issue szerveződések, melyek főként egy terület vagy téma mentén jönnek létre, elgondolásunk szerint hasonlóan reagálnak ezen politikai környezeti változásokra a tiltakozási formák és azok eszköztárai és a politikai kommunikáció tekintetében is.

A tanulmányban az „A Város Mindenkié” mozgalom (a továbbiakban AVM) teleológiai, morfológiai és strukturális leírását kívánjuk megadni. Ezzel párhuzamosan arra keressük a választ, hogy milyen jellegű tiltakozási módszereket alkalmaznak, és ezek mennyiben tekinthetők rendhagyónak, illetőleg radikálisnak a tiltakozások korábbi politikai, társadalmi manifesztációihoz képest.

Munkánk elején részletes leírást adunk a kutatás módszertanáról, melyben alapvetően kvalitatív vizsgálati eszközöket alkalmaztunk. Ezt követően a szervezet már említett teleológiai, morfológiai és strukturális elemzése következik. Itt részletesen tárgyaljuk a szervezet célrendszerét, annak elemeit és kialakulását, valamint a döntéshozatal mechanizmusát. Igyekeztünk jelentős figyelmet fordítani a célközönségre, illetve a tagság és a szervezet felépítésére, rekrutációjára.

A mozgalom ilyen típusú leírását követően, kronológiai sorrendben haladva, górcső alá vesszük a 2013. január 1-től december 31-ig tartó időintervallumban történt tiltakozó és más, jelentékenyebb sajtónyilvánosságot kapott akcióikat. Külön figyelmet fordítunk rá, hogy (1) a szervezet melyik megfogalmazott céljához köthető, (2) önálló akcióról van-e szó, (3) mekkora sajtónyilvánosságot kapott, illetőleg arra, hogy (4) az akciói inkább a tisztán po-

litikai szervezetekre jellemző instrumentális orientációs, vagy inkább a társadalmi-kulturális mozgalmaknál jelentősebb expresszív funkciót próbáltak-e betölteni. Ugyanitt felhívjuk a figyelmet az (5) újszerűnek tekinthető eszközökre is.

Elemzésünk végén kísérletet teszünk annak megállapítására, hogy az AVM tiltakozási módszerei valóban tartalmazznak-e a megváltozott társadalmi-politikai környezethez alkalmazkodó újszerű elemeket.

Módszertan

Jelen tanulmány alapvetően kvalitatív vizsgálati módszereket alkalmaz. A teleológiai, morfológiai és strukturális aspektust a középpontban álló szervezet két tagjával, valamint egy külső, a szervezet működési területét jól ismerő szakértővel készített mélyinterjú elemzésén keresztül alkottuk meg. A szervezet megkérdezett tagjai közül az egyik egy „egyszerű” tag volt, míg a másik egy a stratégiai döntéseket kialakító vezető személy. A harmadik, külső emberrel készített anyag a kritikai aspektust volt hivatott szolgálni, ami inkább az AVM akcióinak, tiltakozásainak, illetőleg szakpolitikai elképzelései jogosságának és/vagy hatásosságának a vizsgálatát segítette. Az interjúkra a továbbiakban úgy hivatkozunk, mint az aktivista-, stratégia- és kritikuserinterjú.

A tiltakozó megmozdulásaik és más, sajtónyilvánosságot kapott akcióik vizsgálatát alapvetően időhöz kötött sajtófigyelésen és elemzésen keresztül végeztük el. Az AVM 2013. évi aktivitásával kapcsolatban öt online portál (index.hu, origo.hu, hvg.hu, nol.hu, mno.hu) anyagát tekintettük át, kulcsszavas keresés segítségével (a kulcskifejezés a „város mindenkié” volt). A talált cikkek feldolgozása során akcióorientált fókusszal dolgoztunk, azaz azokat a sajtómegjelenéseket vettük figyelembe, amelyek a szervezet egy-egy konkrét tiltakozásához kapcsolódtak. Így értelemszerűen kimaradtak az olyan cikkek, ahol például a hajléktalanügyvel kapcsolatban általában kerül szóba az AVM-csoport neve. Az egyes főbb aktivitási csomópontok azonosításában és a sajtómegjelenésekkel kapcsolatban segítségünkre volt a szervezet oldala (avarosmindenkie.blog.hu), ahol beszámolnak a főbb tiltakozásokról és azok médiában való megjelenéseiről. Ezen szempontrendszer alapján kronologikus sorrendbe rendeztük a sajtóban megjelent tiltakozásokat, külön alfejezetben tárgyalva azokat, amelyekkel az öt vizsgált oldalból legalább kettő érdemben (azaz nemcsak egy-két mondatos említés szintjén) foglalkozott. Ezek mellett esetenként említés szintjén szólunk a kisebb médiafigyelmet kivívott tiltakozásokról is, illetve az olyan eseményekről, amelyek maguk nem minősíthetőek tiltakozásnak, de jelentősebb médiafigyelmet biztosítottak az AVM-csoportnak.

Jelen munka kutatásának tárgyát – bár annak elemzése multidiszciplináris igényeket is felvethetne – a politikatudomány szempontjából vizsgálja.

Az AVM teleológiai, morfológiai és strukturális elemzése

A következőkben az elkészített mélyinterjúk alapján részletesen elemezzük az AVM szervezetét teleológiai, morfológiai és strukturális aspektusokból. Vagyis megvizsgáljuk a célrendszert, annak kialakulását, változását; döntéshozatali mechanizmusait, belső felépítésüket és működésüket; valamint a politikai, társadalmi környezetben elfoglalt helyüket.

A teleológiai aspektus a mozgalom célkitűző és célelérő tevékenységének megszerveződésével foglalkozik. Vagyis a következőkben kitérünk a célok jellegére, azok kialakulási, kialakítási folyamatára és evolúciójára, illetve az ezek megvalósítására szolgáló eszközökre és a célközönségre, valamint utalunk a döntéshozatalra.

Az AVM célkitűzései jól megfogalmazottak és specifikusak. Egy viszonylag jól behatárolható kérdéskört (lakhatáspolitikai és hajléktalanügy) artikulál általános igénnyel, és annak majd' minden lényeges elemére kitér. Mind az aktivista-, mind a stratégiainterjúból levonható volt az a következtetés, hogy alapvetően a lakhatási politika kialakítását, a hajléktalanok érdekvédelmét, a tisztességes élethez való alapjog védelmét és ezen érdekek politikai rendszerbe való becsatornázását tekintik céljuknak.

Bár jelen kutatás bevezetőjében az AVM mint társadalmi-kulturális single-issue mozgalom jelenik meg (Szabó 2013), a szervezet céljait és önmagát is politikainak titulálja, mivel deklarálta a döntéshozókat szándékozik befolyásolni és az adott szakpolitikai területen kíván eredményeket elérni.

A célokat tudományos szempontból szociális, gazdasági, politikai és szervezetszociológiai célokként írhatjuk le.

A szociális célok közé tartoznak:

- a konkrét szakpolitikai célok, mint a bérlakások számának növelése,
- az üres lakások hasznosítása,
- az albérlő/bérbeadó viszony rendezése,
- a kilakoltatások megakadályozása (AVM-élőlánc), valamint
- a tagok pénzügyi támogatása, illetve a rászorulókat étkeztetésének megoldása.

A gazdasági célok közé tartoznak a konkrét szakpolitikai célok közül

- az ingatlan bérbe adó és az adóhatóság viszonyának rendezése,
- az ingatlanbérletek adóterheinek csökkentése,
- a ki nem adott üres ingatlanra büntetőadó kivetése, illetve
- az ingatlanbérletre adható adókedvezmények kialakítása, valamint ide sorolhatók még
- a szervezet anyagi fenntartására irányuló pályázati irások.

A politikai célokat alapvetően két csoportba oszthatjuk.

Rövid távú politikai célokként

- a szociális, illetve gazdaságpolitikai részcélok minél teljesebb körű érvényesítését,
- a hajléktalanok és rászorulókat érdekvédelmének hatékony ellátását,
- méltó lakhatást minden állampolgárnak,
- a hajléktalanok és rászorulókat alapjogi védelmét, valamint
- egy nagyszámú aktivista csoport kialakítását fogalmazzák meg.

A hosszú távú politikai célok között

- az országos lakhatási és hajléktalanügyi politika kialakítása és működtetését,
- az „500 hajléktalan Budapesten” célkitűzést (Londont véve alapul),
- szolidaritás vállalását minden hasonló szervezettel, és
- az igazságosabb társadalom/társadalmi berendezkedés kialakítását találhatjuk.

A szervezetszociológiai célok között

- a szervezet országos szintűvé válását – nem központi irányítással, hanem sejtszerűen, képzéseken keresztül, önálló lokális döntési centrumokkal rendelkezve,
- az érintett tagság növelését, azon belül is a női résztvevők számának emelését, valamint
- a minél több aktivista képzését találhatjuk.

Láthatjuk, hogy a szervezet céljai az általános problémafelvetéstől kezdve a részletes szakpolitikai javaslatok kidolgozásáig terjednek, valamint viszonylag kiforrott ideológiai profillal is rendelkeznek.

Az aktivistainterjúból azonban kiderült, hogy az egyszerű tag számára a mozgalom magasabb szintjein megfogalmazódó ideológiájából nem sok „csorog le”. A mozgalom tevékenységének értelmezési kerete számukra a mindennapi emberiség (a politikusok befolyásolása sem absztrakt társadalmi igazságossági szempontok szellemében történik, a cél ehelyett az interjúalany megfogalmazásában: „barátilag, emberileg a szívükre hatva megértetni velük, hogy nem szabad az amúgy is szerencsétlen emberen taposni”).

Ami a célok, illetve a célrendszer ismertetését illeti, ezeket brosrákban, a honlapjukon, valamint a rendezvényeiken is terjesztik. Emellett részletesebb és specifikusabb programjaik is vannak, ezeket belső és külső képzéseken keresztül, valamint a döntéshozókkal folytatott tárgyalásaik során is igyekeznek bemutatni. Vagyis dokumentációjuk egyrészt a célközönség számára az általános ismeretterjesztés szintjén, a döntéshozók, illetve a befolyásolni szándékozott aktorok felé a részletesen kidolgozott programok szintjén, illetve a tagságnak és más partner szervezeteknek szóló képzési anyagokban is jelen van.

A propagálás módszerei között találunk tehát

- egy az egyben történő interperszonális kommunikációt,
- egy a sokhoz viszonyú virtuális, interaktív kommunikációt (honlap, Facebook-csoport),
- egy a sokhoz viszonyú egyoldalú kommunikációt (műsoridő a Muzsikusz Rádióban),
- szakmai jellegű érdekérvényesítő akciókat, egyeztetéseket (AVM és Kocsis Máté, AVM és Tarlós István, AVM és a kőbányai alpolgármester),
- figyelemfelkeltő megmozdulásokat, úgymint demonstrációk, tüntetések, polgári engedetlenség – először 2011-ben,
- valamint képzéseket.

Itt fontos megjegyezni, amire később részletesen is kitérünk, hogy a polgári engedetlenség kapcsán a stratégia kiemelte, hogy az már „nem az AVM akciója, szimpatizánsok és érintettek szervezik”. Elhangzik az a figyelmet érdemlő megállapítás is, mely a mozgalom aktivizálódását és a politikai tiltakozások megjelenését egy jól behatárolható momentumhoz köti – ez pedig a „ténybeli hazugságok megjelenése a politikában”.

A célok propagandája által elért személyi kört három részre bonthatjuk, melyek közül kettő csoport tekinthető az AVM tagjának. Érintettek (AVM-tagok), azaz olyan egyének, akik vagy voltak, vagy jelenleg is belesznek a szervezet által védeni kívánt társadalmi kategóriákba, vagyis hajléktalanok, mélyszegénységben élők és bántalmazott nők.

A szövetségesek (AVM-tagok) olyan, magasan képzett – főként társadalomtudományi diplomával, de több esetben akár posztgraduális képzést végzett, doktori fokozattal rendelkező – egyének, akik társadalmi érzékenységből vagy más okból felvállalják az érintett csoportok érdek- és jogvédelmét.

Az utolsó csoportot a szimpatizánsok alkotják, akik az AVM nem érintettekhez vonatkozó roppant szigorú rekrutációs szűrőjén nem mentek keresztül, és valamilyen módon (szer-

vezés, pénzadomány, önkéntes munka stb.) alapvetően kívülről támogatják a szervezetet. A társadalmi szervezetek között is több szövetséges került említésre, mint például a NaNe, az Arte-misszió vagy a Labrisz.

Ez a konkrét számok szintjén 60–70 tagot (melyből 25–30 aktív) és kb. 5000 szimpatizánst jelent. Emellett a szervezet sajtónyilvánosságának, valamint a demonstrációinak köszönhetően az AVM üzenete a politikai aktorokat is elérte, melyre bizonyos pártok (LMP, ill. az Együtt 2014 alsóbb szintjei) önkéntesen, más aktorok pedig kényszerből (Kocsis Máté VIII. kerületi vagy Tarlós István budapesti főpolgármester) reagáltak. Ezzel szemben a stratégainterjú során kiemelésre került, hogy „a szervezet nem vesz részt politikai rendezvényeken”.

Fontos kérdés, amire a szervezet morfológiai vizsgálatánál is kitérünk majd, hogy ezt a célrendszert és az elérendő „célközönséget” hogyan határozták meg, milyen döntéshozatali mechanizmus során körvonalazódott.

A szervezet hivatalosan igyekszik azt a látszatot kelteni, hogy a működése tökéletesen demokratikus, és döntéshozatalukban a legtisztább bázisdemokráciát működtetik. Említésre került az is, hogy a szervezet nincs és nem is lesz bejegyezve, mert az „gátolná a szervezeten belüli demokratikus döntéshozatalt”.

Elméletileg a célok és az egyéb döntések a meglepően összetett szervezeti rendszeren belül a „Nagy Csoport” ülésein – ahol minden tag egyenlő joggal részt vehet – mindig konszenzussal születnek. A formális és állandó szervek közül a szakpolitikailag jól behatárolható felvetések a Lakhatási, illetve az Érdekvédelmi Munkacsoportban, a szervezetet illető többi kérdésben a célok a Szervezeti Munkacsoportban születnek. Ezeket a Nagy Csoportnak el kell fogadnia, ahol hangsúlyozottan mindig konszenzussal döntenek. A hosszú távú nagy stratégiai célok az ún. Elvonuláson – amely félévente 2-3 napig tart – születnek meg. Itt hozzá kell tenni, hogy az ehhez hasonló szolidáris elvonulások gyakorlata bevettnek számít a szociális munkások és más, rászorultakkal napi érintkezésben lévő szakmai gyakorlatában, azonban ezek túlnyomó részt az átélt lelki stressz alóli felszabadulást szolgálják és kevésbé döntéshozatali fórumok. Emellett minden csoportban minden tagnak van kezdeményezési joga.

Kiemelt alapelvként jelent meg az interjúk során, hogy a célok felosztása és a csoport-szerveződés terén mindig legyen személyi felelős – az kérdéses, hogy ő miként és kinek felel, hiszen ahogyan lentebb kiemeljük, az AVM nincs hivatalosan bejegyezve.

Az interjú során a keresztkérdéseknek is köszönhetően kiderült, hogy a döntéshozatal és célkidolgozás ebben a formában nem igaz. Két fontos elem is azt mutatja, hogy a valódi célok kialakítását valójában a szövetségesek, illetve a stratégainterjú alanya – aki mind érintettnek, mind szövetségesnek is számítható – végzi, melyeket a mi feltételezéseink szerint a „Nagy Csoport” különösebb ellenvetés nélkül elfogadhat.

Ennek egyik bizonyítéka az interjú során véletlenül felmerült válságstáb/válságcsoport létezése, mely a szervezet számára kritikus pillanatokban – eddigi története során kétszer – került összehívásra. Ezt kizárólag a „kiemelt” (pénzügyes, médiareferens stb.) szövetségesek, valamint az említett stratégia (és még legfeljebb 2 személy) alkotják, akik a „Nagy Csoportot” a szükséges teendőkről csak utólag tájékoztatják.

A másik jel, amely egy bizonyos tröszt létezésére utal, az az interjú során többször is kiemelt szerepkör, melyet a szövetségesek betöltenek. Ezen belül is a tagkoordinátor, a pénzügyes, a médiareferens és a „Nagy Csoport” programjának szervezője/szerkesztője a legfontosabbak. Ez utóbbi – mely posztot jelenleg egy doktori fokozattal rendelkező társada-

lomtudós tölt be (akiről elhangzott, hogy New Yorkban volt ösztöndíjas) – gyakorlatilag az agenda-setter szerepkörében működik.

Vagyis informálisan mindenképp létezik egy board vagy tröszt, amely – a mi véleményünk szerint – szükséges esetben a Válság Csoport keretében formalizálódik, és amelyet a stratégiainterjú alanya és a szövetségesek „kiemelt” tagjai alkotnak.

Ugyanezt támasztja alá az aktivistainterjú is, ahol az interjúalany többször hangsúlyozta, hogy a szervezet demokratikusan működik, minden kérdésben szavaznak a Nagy Csoportban. Mindazonáltal az agenda-setting és a mozgalom alapvető szervezési kérdéseiben való döntés nyilvánvalóan a „tanult fiatalok” kezében van, miként az interjúalany fogalmazott: „nekik van agyuk arra”. Az agenda-settinggel kapcsolatban megemlítendő, hogy az alapján, amennyit az alany hajlandó volt mondani, valószínűsíthetően a javaslatokat elkészítő munkacsoportok elé is ez a tanult fiatalokból álló kör terjeszti a problémákat, felkéréseket. Közülük a megkérdezett aktivista is a Nagy Csoport programszerkesztőjét emelte ki („A fő koordinátor (...), akinek – én úgy tudom – hat diplomája van, és most lett doktor Amerikában.”) A demokratikus döntési struktúrák mögött tehát informálisan – már csak a tagok képzettségi eltéréseiből adódóan is – nagyon is jelen van egyfajta hierarchia. Az interjúalany által többször hangoztatott egyenlőség tehát alighanem formális.

Sajnálatos módon a döntéshozatali folyamat ennél pontosabb működésébe kívülről nem láthatunk bele. Sem a stratégiainterjú alanya, sem az aktivista nem szolgáltat információval még arról sem, hogy a célrendszer kialakításánál milyen esetleges frakciók vagy vitás pontok alakultak ki vagy voltak jelen. Ez utóbbi többször hangoztatta, hogy „egy cél van”, a „vita” fogalmát pedig már alapvetően pejoratívnak érezte. Semmiféle mozgalmon belüli megosztottságról nem volt hajlandó beszélni. Mindössze annyit ismert el, hogy nem értenek egyet mindig mindenben, de ez nem baj. („Ez vitának tűnhet, de ez visz előre.”)

Ami a célok megvalósítását illeti, ezeket minél több eszközzel igyekeznek elérni. Kezdetben a nyomásgyakorlás klasszikus eszközeit használják. Az esetlegesen felmerülő problémákra először nyílt levéllel, egyeztetéssel próbálnak reagálni, ezt követően kampányt dolgoznak ki, melynek keretén belül különböző demonstrációkra (pl.: üres lakások menete), tüntetésekre is sor kerül, és a polgári engedetlenség is hivatalosan elfogadott eszköz. Ahogy már fentebb említettük, a szervezet interjúban hangoztatott hivatalos álláspontja az volt, hogy ők nem szerveznek polgári engedetlenséget. Azt esetleg csak a külső szimpatizánsok szervezik, de az érintetteknek azt javasolják, hogy maradjanak ki ezekből. Azonban a beszélgetés során elhangzott további információkból kiderül, valamint a tiltakozások elemzéséből is jól látszik, hogy az AVM, mint szervező és kidolgozó, maga is alkalmazza a polgári engedetlenség különböző fajtáit (irodaház-foglalás, a Fővárosi Közgyűlés ülésének megszakítása). Arra azonban mindenki fontosnak tartotta felhívni a figyelmet, hogy semmilyen erőszakos formát nem alkalmaznak. Ezt a tiltakozások elemzése is igazolja.

A célrendszer és a célközönség a 2009-es alakulás óta bővült. A célok között – az igazságosabb társadalom hosszú távú céljának megtartása mellett – megjelent az alapjogvédelmi aktivizmus, az ingatlanbérletre vonatkozó kítűzések, a célközönség a hajléktalanok mellett a mélyszegénységben élőket, a bármilyen lakhatási problémával küzdőket és a bántalmazott nőket is integrálta.

A célok és ezzel párhuzamosan az eszközök is változtak, bővültek és radikalizálódtak a 2009-es alakulást követően. A szakaszhatárt 2010 októberénél vonhatjuk meg, amikortól a Fidesz „belelendült” a terület szabályozásába, melynek minden eleme az AVM szerint a haj-

léktalanokat és a szegényeket érintette hátrányosan (az interjú során az egykulcsos adót és a szabálysértési törvényt nevesítették). A célok és a célközönség bővülése mellett a polgári engedetlenség eszköztárának tökéletes elfogadásában is tükröződik a mozgalom radikalizálódása.

Láthatjuk, hogy a szervezet céljai, mivel viszonylag sokrétűek, több más társadalmi-politikai szervezetével is rokonságot mutatnak. Az AVM tagjainak önbevallása alapján zömmel a lokalitás problémáira koncentrálnak. A lakhatási politikai célkitűzéseiket több párt (az LMP és feltételezhetőleg az Együtt 2014 is) felhasználta, és hasonló tematika mentén szerveződő civil szervezeteket is találunk mind a hajléktalanügy, mind a lakhatáspolitikára, de ugyanígy az alapjogvédelem területén is. Több, a szervezet által tematizált kérdésben más szereplők is aktívak. Az AVM tagsága és ezen szervezetek között több esetben is átfedés van; a Menhely Alapítvány, a Habitas, a közmunkás-mozgalom – melyet AVM alapításának neveztek –, de a célközönség alapjogvédelemével a TASZ és más szervezetek is foglalkoznak. Kölcsönhatás annyiban is van, hogy a tagsági átfedések, illetve az ideológiai és politikai közösség miatt a fent említett szervezetek jelen szoktak lenni egymás rendezvényein is.

A terület egy egészen eltérő és más szervezetségi szintjét képviselik a különböző egyházi szervezetek, amelyek az AVM hozzáállását például a lakhatási politikához részben hibásnak tartják, illetőleg attól eltérő álláspontot képviselnek.

Fontos kiemelni, hogy az AVM nézetei szerint nem szabad specifikus esetkezelést végezni, elvi alapjogi egyenlőségre utalva ezzel is.

Az AVM elemzése morfológiai aspektusból

A szervezet morfológiai aspektusának bemutatása során előbb a tagságot elemezzük néhány további szempontból (1); ezután kitérünk a szervezet intézményi felépítésére és a mozgalmon belüli szervezeti-intézményi tendenciákra (2); a szervezetfejlesztési célokra (3); a szervezeten belüli funkcionális munkamegosztásra és normatív struktúrákra (4); végül a támogatók és ellenfelek körét vesszük szemügyre (5).

A tagság (1) összetételére, a tagok csoportosítására korábban már utaltunk. A tagság két csoportja között értelemszerűen vannak különbségek a belépési kritériumokat illetően. A szövetségessé váláshoz komoly feltételeknek kell megfelelni: a rengeteg önkéntes munka és a diploma elvárás, utóbbi elsősorban társadalomtudományi téren. Az egyszerű tagság első előfeltétele, hogy a jelölt háromszor elmenjen a Nagycsoportba. Van mindenkire vonatkozó kritérium is: ahhoz, hogy valaki AVM-tag lehessen, akár érintettként, akár szövetségesként el kell végeznie egy féléves belső képzést. A teljes jogú tagság megszerzése után hivatalosan mindenkinek ugyanolyan jogai és kötelességei vannak.

Érdekes itt hozzátenni, hogy a tagság részeinek képzettségbeli különbségei mentén kialakult egyfajta munkamegosztás-eszmény is, a meginterjúvált aktivista szóhasználatával: „Ők [ti. a szövetségesek] a tudásukat adják, mi meg a tapasztalatunkat.” A mozgalmon belüli szerepek tehát az egyszerű tagok számára érzékelhetően és általuk is elfogadott módon, világosan elkülönülnek. Ugyanitt érdemes szót ejteni a mozgalmon belüli alapvető normákról is. Ilyenek a köteleességteljesítés (vállalt feladatok elvégzésének számonkérése a Nagy Csoport ülései során), aktivitás (belépési kritériumok), illetve a nézeteltérések kulturált, békés rendezése (agresszívan viselkedő tagok kizárása).

A mozgalom intézményei (2) közül elsőként a korábban már említett Nagy Csoportot érdemes kiemelni. Ez a fő döntéshozó orgánus, minden hétfőn ülészik az összes tag rész-

vételével, moderátorral. Hivatalosan itt hozzák a döntéseket. A döntéshozatal konszenzusos. A Nagy Csoport meghatározott napirend alapján ülésezik, amelyet a szervezet programadója állít össze. A csoportnak beszámolóval tartozik minden munkacsoport, alcsoport, tisztségviselő és felelős, ellátja tehát az ellenőrző funkciót. Ez a deliberatív központi szerv tekinthető tehát a hivatalos hatalmi központnak. Azonban ennek napirendjét egy rotációs elv szerint betöltött pozíció birtokosa, a Nagy Csoport programadója alkotja meg, aki így – mint agenda-setter – kiemelkedő szerepet tölthet be. Mivel ennek a fórumnak hivatalosan minden tag résztvevője és konszenzussal dönt, így senki nem maradhat kisebbségben, vagyis elméletileg a döntési legitimáció tökéletes.

Évente kétszer megrendezésre kerül a 2-3 napos ún. elvonulás. Ez a minden tagot érintő rendezvény mindig Budapesten kívül (az egyik interjúban minimális távolságként 150 kilométert említettek) kap helyszínt. Itt tárgyalják meg a hosszú távú koncepciókat és terveket, melyeket konszenzussal fogadnak el. Itt állítják fel a három munkacsoportot, illetve jelölik ki a tisztségviselőket.

A Lakhatási Csoport a lakhatási célokkal összefüggő kérdésekkel, programokkal, kampányokkal foglalkozik. Konszenzussal dönt, beszámol a Nagy Csoportnak, illetve hatáskörébe tartozó döntéseket kezdeményez. Tagsága hathavonta rotálódik, két egymást követő ciklusban nem lehet senki tag. Tagjait az Elvonuláson választják ki. Kisebb kérdésekben önállóan dönthet. Ezek a jellemzők a másik két csoporttípusra is érvényesek. Az Érdekvédelmi Csoport az érintettek érdek- és alapjogi védelméhez tartozó területeket irányító, illetve koordináló csoport. A Szervezeti Csoport a tagtoborzást, pályázatírást, pénzügyeket és egyéb logisztikai ügyeket intézi, koordinálja. Hét-kilenc tagból áll, állandó tagjai a pénzügyes, a Nagy Csoport programadója, a tagkoordinátor és a médiareferens. A többi részvevő egyenlő arányban kerül ki az érintettek és szövetségesek közül.

Emellett léteznek ún. kis csoportok is, amelyek kizárólag érintettekéből állnak, személyes ügyeket, illetve önszegélyezést – közösen gyűjtött segélyezési pénzbetét, ill. abból tagok számára történő hitelezés – intéznek. A kiscsoportnak szövetséges nem lehet tagja, külső szimpatizáns vagy szövetséges csak meghívásra vehet részt benne. Csak külső szimpatizáns meghívására volt eddig példa.

Megemlíthendő a Hajléktalan Nők Egyesülete alcsoport, amelynek célja az AVM női érintetteinek számát növelni és őket szervezni, illetve – az aktivista interjúalany elmondása szerint – a speciális, csak nőket érintő problémákat megoldani.

Végül szólni kell az ún. Válságcsoporthról, amely informálisabb, szükséghelyzetben összehívott csoport. A tagjai az „aktív tag” szövetségesek és a stratégiainterjú alanya; az interjúból implicit módon kiderült, hogy ők a valódi board vagy agytröszt, akik a szervezetet irányítják. Összehívására két esetben volt eddig példa.

Az egyéni szervezeti funkciók közül elsőként a „pénzügyest” kell kiemelni. Hagyományosan egy anyagilag független tag tölti be a tisztséget, azaz csak szövetséges lehet a viselője. Egy másik kulcspozíció a Nagy Csoport programadója: ő a tulajdonképpeni agenda-setter; ő állítja össze a Nagy Csoport által tárgyal napirendet. Főként szövetséges tag szokta betölteni ezt a tisztséget is. Létrehozta továbbá médiareferensi és tagkoordinátori posztokat. Utóbbi a szervezetbővítésért és -fejlesztésért felel, így a képzéseket is ő felügyeli. Érzésünk szerint ez a valódi vezetői pozíció, féléves rotációban töltik be, de Balog Gyula például már több alkalommal volt ezen a poszton. A pozíciókból történő leváltás nincs, az összes poszt

és csoporthely rotálódik, és kétszer egymás után nem betölthető. Kivétel ez alól a pénzügyi és a médiareferensi poszt, amelyek nem rotálódnak, és az e posztokat betöltő személyeket egy évre választják. Természetesen nekik is beszámolási kötelezettségük van a Nagy Csoport felé.

Az elkészített interjúk alapján számunkra úgy tűnt, hogy a mozgalmon belül a szervezeti-intézményi tendenciák erősebbek a spontán áramlatoknál. A spontán kezdeményezéseknek inkább akkor lehet jelentőségük, ha a vezető agytrösztön belül jelenik meg egy új gondolat. Azonban az egyszerűbb tagság részéről érkező impulzusok csak a becsatornázott és erősen szabályozott úton keresztül érhetnek el a döntési szintre. A szervezet elitjének beleegyezése és egyetértése nélkül kevés esély lehet rá, hogy egy alulról érkező javaslat döntéssé váljon. A hivatalosan elmondottak alapján természetesen ez lehetséges lenne, azonban azok az információk, melyeket mintegy mellékesen, az interjú egyéb felvetései kapcsán tudtunk meg – úgymint a Válság Csoport működése, a célok, kampányok és programok szinte kizárólagosan csak a szövetségesek általi megfogalmazása, a vezetőség és az egyszerű aktivisták közötti nagymértékű információs aszimmetria –, arra engednek következtetni, hogy az egyszerűbb tagok, azaz az érintettek, leginkább csak véleményüknek adhatnak hangot a vezetés által kialakított koncepcióra, amellyel valamennyire finomíthatják, de igazán átalakítani nem tudják azt.

A mozgalomnak ugyan vannak öngazgató struktúrái, mint a HANE, ellenben az egész mozgalom egy jól meghatározott szerkezetet mutat, amely elméletileg inkább mellérendelő, mintsem hierarchizált. Azonban bizonyos pozíciók kiemelt fontosságúak lehetnek szervezeti szempontból; így a Nagy Csoport programadójáé, a tagkoordinátoré és a pénzügyesé, illetve a munkacsoportok közül a Szervezeti és Csoportfejlesztési Munkacsoporté.

Az egyik fő szervezetfejlesztési célt (3), az esetleges jövőbeli terjeszkedést ellenben több öngazgató, sejtyszerűen terjedő vidéki szervezettel tervezik, melyek kialakulása esetén elvben lehetséges lenne a mozgalmon belüli sűrűlódások kialakulása. A jelenlegi rendszeren belüli nézeteltérésekről egyik interjú során sem tudtunk érdemi információt szerezni.

Debrecenben, illetve Szegeden voltak kísérletek hasonló szervezetsejtek kiépítésére, ám ezek sikertelenek voltak. Balog állítása szerint, ha egyszer sikerül kialakítani a vidéki sejteket – ami a mozgalom középtávú céljai között szerepel –, akkor a képzések után ezen egységek önálló, független, öngazgató szervek lesznek; vagyis nem tartanak igényt a központi irányítás kialakítására egy esetleges hálózaton belül. Az Anonim Alkoholisták szervezési elvét hozta példának. Annyi kikötést tett, hogy ha az új sejt leszámolna az ideológiai tartalommal – szociáldemokrácia, igazságosabb társadalom kialakításának igénye –, akkor megkérnék arra, hogy az AVM nevet ne használja. A stratégiai kérdéseket illetően – például az említett terjeszkedési tervekkel kapcsolatban – érthető módon ismét erősen megmutatkozott az információs aszimmetria a mozgalom vezetéséhez tartozó stratégia és az aktivista interjúalanyunk között.

Másik fontos szervezetfejlesztési céljuk, hogy sokkal több aktivistát képezzenek ki. Ezt a tagtoborzáson és képzéseken keresztül szándékoznak elérni. Emellett növelni szeretnék a női aktivisták részvételét is, ezt a HANE-n keresztül akarják megvalósítani. Arról, hogy a jelenlegi struktúrán akarnak-e változtatni, nem kaptunk információt.

A szervezeten belüli funkciók (4) viszonylag magas szinten differenciálódtak, az összekötő intézmények a Nagy Csoport heti rendszerességű és az Elvonulás féléves rendszerességű

ülései, ám a programpontok, javaslatok, tervek részletes kidolgozása a vonatkozó munkacsoportokban történik. Emellett – mint arról már volt szó – a speciális feladatokra külön tisztségeket hoztak létre, melyek nem rotálódnak, hanem választás alapján rekrutálódnak. Vagyis viszonylag magas szintű munkamegosztást figyelhetünk meg.

Az aktivistainterjúból nyilvánvalóan inkább a mozgalom alsóbb szintjéről, illetve az ottani mindennapi tevékenységről derültek ki érdekes adalékok. Az interjúalany elmondása szerint az apróbb funkciókra önként lehet jelentkezni, szubjektív kompetenciafelmérés alapján. A differenciálódás elmondása szerint időben folyamatos, és mind az egyes kisebb tisztségeket, mind a mozgalom szervezeti felépítését érintette (pl. női munkacsoport létrejötte), illetve az egyes nagyobb célokon belüli részcélok kialakítását is elősegítette.

A szervezetet – amint az a fentebb leírtakból is látszik – magas fokú normatív strukturaltság jellemzi, mely egyrészt egy jól kiépült szerkezetet, másrészt az intézményekben való egyenlő és általános részvétel lehetőségét jelenti. A teljes struktúra tükrözi a deliberatív demokrácia és a konszenzusorientáltság értékeit. A fő kérdés az, hogy – mint arra már többször utaltunk – ez mennyiben működik a hivatalos leírásnak megfelelően. Az egyszerű aktivistával készített interjúban is visszatérő elemek voltak a demokratikus működés, egyfajta bottom-up működési jelleg eszménye és a tagok egyenlőségének hangsúlyozása a mozgalmon belül („senki egyedül nem dönthet, a Nagy Csoport elé van víve”). Összességében tehát, bár a mozgalom absztrakt baloldali-egalitárius ideológiájával az egyszerű aktivista alighanem nincs tisztában, a mozgalomról alkotott képet illetően erőteljesen megfigyelhető a demokratikus döntéshozatal és a szervezeten belüli egyenlőség igénye. A mozgalom értékrendjének ezen eleme tehát „lecsorog” az egyszerű tagság szintjére is.

Az AVM-nek vannak külső támogatói, akik szimpatizánsok is (5), és mind anyagi, mind humán erőforrásbeli segítséget is nyújtanak. Az anyagi alapokat részben ezen külső forrásokból, pályázati pénzekből és a tagok felajánlásaiból teremtik meg. Az interjúk során többször felmerült egy New York-i alapítvány, amely segíti őket, illetve szó esett több anonim adományról is. A nyilvánosságban való megjelenés tekintetében a stratégia az interjú során kiemelte, hogy a nemzetközi sajtó New Yorkban és Tokióban is foglalkozott velük; emellett a magyar média is rendszeresen tudósít róluk (ezt a későbbiekben bővebben is fogjuk vizsgálni), valamint az interneten is jelen vannak, a Facebookon 9000 követőjük van. Médiajelenlétük valóban magas, és a stratégiával készített interjú során látszott, hogy tudnak és akarnak kalkulálni a hírértékkel. Elhangzott azonban az is, hogy a szervezet komoly lemaradással küzd informatikai eszközökben és kommunikációs lehetőségekben.

A stratégia kifejezett ellenfélként a Jobbikot és az egyéb „neonáci” szerveződéseket jelölte meg, általánosabban pedig azokat, akik az AVM célcsoportja számára hátrányos döntéseket hoznak. Erre hozott az előző cikusból szocialista példát is, azonban ebben a ciklusban főként a Fidesz jelentkezik ellenpólusként – bár ezt az interjú során végig igyekezett jelentéktelennek feltüntetni. Az aktivista interjúalany egyáltalán nem volt hajlandó ellenfeleket megnevezni, inkább csak bizonyos, a hajléktalanokkal szembeni attitűdöket sorolt fel, mint leküzdendő akadályokat. („Amit elutasítunk, az a kegyetlenség, a drasztikus dolgok.”) Többször felmerült továbbá Tarlós István főpolgármester neve, de őt sem volt hajlandó ellenségként, vagy akár ellenfélként azonosítani, sokkal inkább a mozgalom érveit meghallgatni nem hajlandó, őket félreértő emberként jellemezte.

A strukturális aspektus a társadalmi mozgalom helyét, szerepét, funkcióját mutatja meg az ösztársadalmi struktúrában, konfliktusokban és viszonyrendszerekben.

Amint azt fentebb már többször említettük, a mozgalom társadalmi bázisa alapvetően a tagság két részét is képző csoportra bontható; egyrészt a 70–80%-t kitevő érintettek, akik a védendő célcsoport valamely kategóriájához tartoztak vagy tartoznak, illetve a fiatal, szociálisan érzékeny, főként társadalomtudományi végzettségű, magasan kvalifikált fiatalok. Emellett a korosztályt tekintve és nemileg sem azonosítható semmilyen markáns szociológiai jellemző.

A szervezet alapvetően a hajléktalanság jelenségének társadalmi konfliktusai mentén alakult ki. Tevékenysége később a lakhatási problémákra is kiterjedt, azok majd minden aspektusát felölelve, majd a bántalmazott nők védelmével, illetve a hajléktalanok alapjogi képviselésével egészült ki. Emellett külön jelentős mobilizáló erővel bírt a hajléktalanok aluljárójából való kitiltása, majd a szabálysértési törvény módosítása. Ezen mobilizáló témákat főként gazdasági, szociális és politikai ügyeknek tekinthetjük, mivel a mélyszegénységet, a lakhatási ügyeket, valamint az alapjogok védelmét érintik.

A rövid távú célok közül már többet elértek; nevezetesen a társadalom figyelmét felhívták a kérdésre, Kőbányán elindítottak egy szociális bérlakás-programot. Ez a mozgalom lakhatási célkitűzésével teljesen konzisztens eredmény, társadalmilag releváns hatásnak nevezni mértéke miatt azonban bizonyosan nem lehet, legfeljebb a döntéshozók mentalitására gyakorolt hatása emelhető ki. Hosszú távon terv az említett „program” kiterjesztése, társadalmilag releváns mértékűre duzzadása azonban igencsak kérdéses.

Több párt (LMP, E14) megkapta a lakhatási, illetve hajléktalanprogramjukat, valamint jelenleg a döntéshozói szinten van több, az AVM szakértői által készített, eddig hiányzó lakhatási és hajléktalanügyi program. A továbbiakban ezen programok részelemeinek megvalósítása lehetségesnek tűnik, legalábbis helyi önkormányzati szinten. A hosszú távú politikai cél, miszerint Budapesten, ahogy Londonban is, mindössze 500 hajléktalan legyen, jelenleg nem tűnik megvalósíthatónak, ugyanúgy, ahogy az „igazságosabb társadalom” célkitűzése sem.

A szervezet politikai kötődésére irányuló kérdéseket az aktivistainterjú alanya igyekezett elhárítani, legfeljebb annyit állapítható meg, hogy Tarlós István reakciója sorolható be az ő nézőpontjából a kirekesztő-szankcionáló reakciók körébe, azonban a stratégiainterjúból és a kutatás többi részéből is megtudtuk, hogy a politikai szereplők reagáltak és reagálnak a mozgalom tevékenységére. A különböző nyilvános akciók, demonstrációk, tüntetések, illetve polgári engedetlenségi akciók, valamint a politikai napirend rákényszerítette a politikai aktorokat az AVM-mel kapcsolatos állásfoglalásra. Az ellenzéki pártok nagyrészt esetleges szövetségesként, integrációs szándékkal közelítenek a mozgalom felé, míg a kormány inkább a szankcionatív reakciókkal kezdett. Ám bizonyos esetek után több prominens kormányzati szereplő – például Kocsis Máté és Tarlós István – is tárgyalt a szervezettel.

Az AVM, bár viszonylag új társadalmi mozgalomnak számít, nem előkép nélküli; az 1910-es években működő „Angyalföldi Hét Ház” mozgalomban találta meg az előképét – még ha hosszas kutatás után is –, melynek aktivistái abban az időszakban a bérlakások árainak csökkentéséért harcoltak, mely céljukat meg is valósították. A közvetlen előkép azonban

„Az Utca Embere” szervezet, amely magasan kvalifikált értelmiségiekből állt, akik között azonban senki nem volt hajléktalan; ez a réteg alkotja ma az AVM gerincének számító szövetséges réteget; a szervezet tekinthető ezen mozgalom politikai kultúrája folytatójának.

A szervezet több szubkultúra mentén szerveződik; egyrészt a hajléktalanok, bántalmazott nők és mélyszegények, valamint a szociálisan érzékeny, posztmaterális látásmódú fiatal, magasan képzett társadalomtudós értelmiség, mely csoportokat összeköti egy markánsan baloldali, szociáldemokrata értékrend, amely a politikai szervezet vállalt ideológiája. Mint ilyen, nem értelmezhető azonban új politikai szubkultúraként, a mélyszegény baloldali rétegek politikai hagyományainak örököse.

A mozgalom az utóbbi 2-3 évben jelentős nyilvánosságot kapott, és ma a politikailag aktív csoportok egyikét alkotja. A nyilvánosság konkrét jelentkezési formájaként szóba került például két koordinátoruk ATV-s meghívása. A magyarországi figyelemfelkeltő akciók mellett érdemes kiemelni az aktivista- és a stratégia-interjúalany által is többször említett európai és nemzetközi nyilvánosságot, ahol meglátásuk szerint egyre nagyobb figyelmet kap a hajléktalanügy, ennek bizonyítékát látták a szervezet egyes tagjainak brüsszeli rendezvényekre való utazásában.

Az europaizálódáshoz köthetőek a nyugati (és szomszédos országokbeli) partnerekkel való, az aktivistainterjú alanya szerint megélénkülő kapcsolatok. Kiemelendő még a mozgalom létrejötte szempontjából a nyugati (konkrétan amerikai) hatás, amelyet a kint tanuló alapítók közvetítettek Magyarországra az aktivista elmondása szerint.

Az AVM egyértelműen elhelyezhető a politikai palettán; markáns baloldali, erősen szociáldemokrata, azonban nem célja a kapitalizmus megdöntése, pusztán egy igazságosabb társadalom kialakítása; progresszívadó-párti, szociálisan érzékeny. Ezen célok komoly alapjogi védelemmel párosulnak. Véleményünk szerint a szociáldemokrácia nyugati értelmezésénél baloldaliabb csoportosulásról van szó, számunkra időnként határozottan a keleti parti amerikai egyetemek leginkább maoista indíttatású gondolkodásának lenyomata volt tetten érhető, amely általában vett amerikai hatást a stratégia mellett az aktivista is említette az interjú során.

Az AVM 2013. évi tiltakozásai és sajtómegjelenésük

A következőkben rátérünk az AVM tiltakozásainak és az általuk kapott sajtónyilvánosságnak az elemzésére. Ahogy azt már fentebb írtuk, az AVM különböző demonstrációit és egyéb sajtónyilvánosságot kapott akcióit keresőszavas, akcióorientált fókuszú sajtófigyelésen és -elemzésen keresztül vizsgáltuk meg. A következőkben nyolc különböző eseménnyel foglalkozunk, melyeket a bevezetésben leírtak szerint értékelünk.

Az AVM tiltakozásainak általános jellemzői

Érdemes előrebocsátani néhány általános megjegyzést a tiltakozások jellegével kapcsolatban. Az AVM által szervezett tiltakozások általában néhány órás időtartamúak, tüntetések, gyűlések esetén a beszédek elhangzásáig, polgári engedetlenség alkalmazása esetén általában a rendőrség kitérkezéséig és a tüntetők elvezetéséig tartanak. A szervezet által alkalmazott

tiltakozási formák, mint látni fogjuk, sokfélék: a nyílt levéltől a tüntetésen, figyelemfelkeltő „vonuláson”, gyűléseken, „performanszokon” keresztül a polgári engedetlenségi formákig terjednek. A tiltakozók száma, amennyiben kizárólagos AVM-szervezésről van szó, általában viszonylag csekély, abban az értelemben, hogy a szervezet egyedül nem képes ezres nagyságrendű tömeget mozgósítani: az egyes rendezvények résztvevőinek száma néhány tucat embertől néhány száz főig terjedt 2013-ban. Egyedüli kivétel, mint majd látni fogjuk, a márciusi demonstráció volt. A tüntetéseken részt vevők között a tudósítások alapján két markáns csoport rajzolódik ki: egyrészt hajléktalan, vagy legalábbis hajléktalanságot megtapasztalt emberek, másrészt fiatal értelmiségiek, egyetemisták. Ez a markáns kettős arculat rajzolódott ki a szervezet tagjaival készített, korábban elemzett interjúinkból is.

A tiltakozási stratégiát és módszereket illetően kiemelandó, hogy a szervezet részéről erőszakos megmozdulásra nem került sor (igaz, volt eset, amikor egy épület békés megszállását a kerületi vagyonkezelő kikergetett képviselője próbálta egyfajta tulajdonellenes frame-be helyezni). Többször volt példa a közrend erőszakmentes megsértésére – ezen akcióknak általában a rendőrség fellépése vetett véget –, illetve a közrend sérelmével nem járó megmozdulásokra is. A tiltakozás módszereinek változásában nem fedezhető fel egyértelmű tendencia a vizsgált időszakban, a különböző tiltakozási stratégiák egymás mellett léteztek.

A tiltakozások során megfogalmazott igények elsősorban politikaiak voltak: vagy egyes konkrét jogszabálytervezetek ellen, vagy a hajléktalanpolitika általános megváltoztatására irányultak. Az AVM részéről mutatkozott igény a politikai folyamatok nagyobb mérvű befolyásolására, önmaguk legitim képviselőként való elfogadtatására is. Mindazonáltal konkrét politikai szereplők leváltására vonatkozó követeléseket nem fogalmaztak meg a tudósítások alapján. A tiltakozások céljai alkalomtól függően voltak hol lokálisak (pl. egy konkrét hajléktalantelep felszámolása elleni tiltakozás), hol nemzeti szintűek (például az Alaptörvény negyedik módosítása elleni tiltakozás). Ellentiltakozásokra az általunk áttekintett híradások alapján nem került sor, ilyenekről a szervezet meginterjúvált aktivistája sem tudott. A szervezet az általa képviselt célokat elfogadtatni eddig mindössze lokális szinten tudta, konkrét esetként a kőbányai példa említhető. Utóbbi eset jól mutatja, hogy az önkormányzat párbeszédkészsége döntő tényező. A hajléktalanpolitika országos szintű megváltoztatása nem sikerült a szervezetnek, és a közeljövőben sem valószínű ennek bekövetkezése. Részleges eredményeknek tekinthetjük egyes kunyhóbontások pillanatnyi megakadályozását is. A megmozdulásokkor használt szlogenekre az egyes konkrét eseteknél térünk ki. A tiltakozások fő címzettjei a politikai döntéshozók voltak, legyen szó akár önkormányzati vezetőkről – kerületi vagy fővárosi szinten – vagy éppen állami szintű vezetőkről. Konkrét címzettként többször előfordult Orbán Viktor miniszterelnök, Áder János köztársasági elnök, Pintér Sándor belügyminiszter, vagy éppen Tarlós István főpolgármester. A polgári engedetlenséget eszközként alkalmazó megmozdulások esetében, mint már említettük, többször közbelépett a rendőrség, de személyi sérüléssel járó konfrontációra nem került sor. Általános forgatókönyv volt, hogy az aktivistákat két rendőr karjánál fogva felemelte, és elvitte a helyszínről, majd igazoltatták őket. Többször indult szabálysértési eljárás a résztvevők ellen. A politikusi reakciók közül elsődlegesen Tarlós István megnyilatkozásai emelhetők ki, aki nyilvánosan többször is bírálta a szervezet tevékenységét, illetve annak konkrét megmozdulásait, követeléseit. A fentebbi, általános szempontok ismertetése után rátérünk a 2013-as év konkrét tiltakozási eseményeinek ismertetésére.

Az év első, tényleges médiafigyelmet kiváltó AVM-es tiltakozása a január 19-i lakásfoglalás volt a Csányi utcában, Erzsébetvárosban. Az eseményről beszámolt mind az öt vizsgált elektronikus médium, az index.hu és a hvg.hu pedig videós tudósítást is készített. Az esetről beszámolt az mno.hu is, a szöveges tudósítást a HírTv egy rövid híradós bejátszásával egészítve ki.

A tiltakozás a következőképpen zajlott: a lezárt épületbe látványosan „beköltözött” néhány hajléktalan ember, a ház kapujában pedig néhány tucat fiatal szimpatizáns élőláncot alkotott, hogy megakadályozzák eltávolításukat. A résztvevők transzparenst függesztettek ki az épületre „Lakhatást! Demokráciát! Jogállamot!” felirattal, továbbá a kezükben tartott táblákkal is üzentek („Ez a ház 10 családnak adhatna otthont”; „Itt mocsok hideg van! És nálad?”; „Senkit nem hagyunk az út szélén”; stb.). A ház ablakából az egyik szervező megafonnal beszédet tartott, ebben indokolta meg az akciót és vázolta céljait. Az esemény délután két óra körül kezdődött és kora este ért véget. A megmozdulás célja volt a figyelem felhívása a Budapesten található üres lakásokra, illetve a szociális bérlakásrendszer és a lakhatáshoz való jog törvénybe foglalása is megjelent a követelések között. A konkrét címzettek Orbán Viktor miniszterelnök és Tarlós István főpolgármester voltak.

A helyszínen a tudósítások szerint a Hallgatói Hálózatnak az akcióval szimpatizáló tagjai is megjelentek, az Index helyszínen lévő munkatársa Schiffer Andrást is látni vélte. A kiérkező rendőrség az élőláncot felszámolta, a résztvevőket igazoltatta, közleményük szerint szabálysértés miatt 28 előállítás történt pénzbírságok kiszabásával.

(1) Ez a tiltakozás az AVM egyik kiemelt szakpolitikai céljához, a lakhatási politikához köthető, azzal teljesen konzisztens. (2) Önálló akciójuk volt, más szervezet nem vett részt rajta. (3) Maga az akció, amint láthattuk, meglehetősen nagy sajtóvisszhangot kapott, hiszen – ahogy írtuk – minden fórum részletesen tárgyalta az esetet. (4) Az akció alapvetően inkább expresszív, figyelemfelkeltő funkciót látott el, amely közelebb áll a single-issue társadalmi-kulturális mozgalmakhoz. (5) A lakásfoglalást, mint olyat, részben újszerűnek tekinthetjük, itthon 2013 januárjáig egyetlen- vagy épületfoglalásra kevésszer került sor; alapvetően egy radikálisabb, polgári engedetlenséget jelentő akciónak kell tekintenünk az AVM ezen megmozdulását.

Performansz a székénykordonok ellen – február 1.

A következő, számottevő figyelmet kapott esemény a február elsején lezajlott „Performansz a székénykordonok ellen” nevű AVM-akció volt. Az mno.hu-ra írásos beszámoló, illetve a HírTV hosszabb videós tudósítása is felkerült. A hvg.hu fotókkal kísért szöveges beszámolót készített az esetről, illetve az ügy utóéletéről is beszámolt (a kihelyezett kordonok eltávolítása). A nol.hu írásos tudósítással számolt be az eseményről. Az index.hu fotóriporttal jelentkezett, az origo.hu-n viszont nem jelent meg az esemény, legalábbis sem az oldalon való kulcsszavas kereséssel, sem az AVM saját sajtómegjelenéseit figyelő rovatának linkjei között nem sikerült a nyomára akadnunk.

Az akció célja elvben a fővárosi aluljárókba kihelyezett, csúszásveszélyre figyelmeztető, a gyakorlatban a hajléktalanok távoltartását szolgáló kordonok eltávolítása lett volna a Kálvin téri aluljáróban. Az összegyűltek – a felvételek alapján számuk néhány tucatnyira becsülhető

– végül nem vállalkoztak a kordonbontásra, így a helyszínen tartózkodó rendőröknek sem kellett beavatkozniuk szabálysértés miatt. A résztvevők közül néhányan táblákkal a nyakukban jelentek meg, változatos feliratokkal (pl. „szakmunkás kordonbontó”; „éhes vagyok, dolgozni akarok”, stb.). Néhány aktivista beszédet mondott, amelyekben megjelent a szociális bérlakásrendszer követelése.

(1) Ez a tiltakozás az AVM fő profilját adó másik, politikai cél – az érintettek és rászorulóik alapjogi védelme – mentén helyezhető el. Vagyis ez a lépés is az alapvető célrendszerrel konzisztensnek tekinthető. (2) Itt is önálló akcióról beszélhetünk, amelyben más szervezet nem vett részt. (3) Az akció, bár kapott visszhangot, az öt vizsgált fórumból egy már nem foglalkozott vele. Igaz azonban, hogy a tiltakozók a tévében is megjelentek. (4) Ez az akció expresszív és egyben instrumentális orientációs funkciót is betöltött, hiszen az érintett tagok aluljáróból való de facto kitiltását is igyekezett megakadályozni a probléma tematizációja mellett. (5) Ez a manifesztáció klasszikusnak tekinthető, hiszen sem polgári engedetlenség, sem más szabálysértés nem történt, gyakorlatilag egy spontán tüntetésről volt szó, ahol transzparenszekkel üzentek és beszédeket mondtak.

Az Alaptörvény negyedik módosítása – március 9.

2013. március 9-én az AVM több más civil szervezettel közösen tartott tiltakozást az Alaptörvény negyedik módosítása (az AVM szempontjából konkrétan annak a hajléktalanokat érintő rendelkezései) ellen. A tüntetéssel mind az öt orgánus bővebb tudósításban foglalkozott, amelyekben megjelent A Város Mindenkié csoport neve. A nol.hu és a hvg.hu beszámolt a szervezet Áder János köztársasági elnökhöz intézett nyílt leveléről is, amelyben kérték, hogy ne írja alá a módosítást.

A gyűlésen a civil szervezetek képviselői mellett beszédet mondott Tamás Gáspár Miklós, az AVM részéről Mércse Pál. Az AVM 2013-as rendezvényei közül egyértelműen itt volt a legnagyobb a résztvevők száma: több ezer fő. Ez természetesen a tervezett jogszabály-módosítás hajléktalanügyön túlmutató természetével, illetve a több civil szervezet mozgósító potenciáljának összeadódásával magyarázható. További érdeklődésnövekedést biztosíthatott a megmozdulásnak a Fidesz székházának két nappal korábban történt elfoglalása. A beszédek mellett volt skandálás („Nem hagyjuk!”, „Az alkotmány nem játék! Nem! Nem! Nem!”), illetve transzparenszek, amelyeken a tudósítások alapján megjelent többek között a rendezvény mottója („Az alkotmány nem játék!”); Orbán Viktort kifigurázó montázs az Austin Powers című film által ihletve; illetve kifejezetten a hajléktalanüggyel kapcsolatos szlogenek is („Budapest a szegényeké is”). A gyűlés „ökumenikus” jellegéből adódóan természetesen más konkrét témákhoz kapcsolható szimbólumok is megjelentek (uniós zászló, szivárványszínű esernyő).

(1) Az akció az AVM hosszú távú politikai céljaihoz köthető, vagyis az igazságosabb társadalomra való igényhez, illetve a rövid távúak közül az érintettek érdek- és alapjogi védelméhez. (2) Nem tekinthető önálló akciónak, ez magyarázza az ezer feletti résztvevőt is. (3) Az esemény által kapott sajtófigyelem kifejezetten nagy volt, ám itt is fontos kiemelni a rendezvény említett ökumenikus jellegét, ami ezt segítette. (4) Mivel politikai gyűlésről volt szó, de a tagságot érintő kérdések is felmerültek, itt is fontos volt mind az expresszív, mind az instrumentális orientációs funkció. (5) Az eszközrendszer itt is a klasszikus tiltakozási módszerekben merült ki, mint a nyílt levél és az előre bejelentett tüntetés.

Bár nehezen sorolható be bármelyik tiltakozási formába, érdemes említést tenni a szintén méltó médiafigyelmet kapó szociális bérlakás-felújításról. Tiltakozásnak inkább az esemény előzménye nevezhető, azaz amikor az AVM megakadályozta a kőbányai önkormányzat kunyhóbontási „törekvéseit”. Az AVM fellépésének és az önkormányzat együttműködési hajlandóságának köszönhetően a terebesi erdőből két szociális bérlakásba költözhettek hajléktalanok. A költözés az AVM mellett a kerületi önkormányzat, a Szociális Építőtábor Egyesület, több más szervezet és magánember, illetve a felújítást végző önkéntesek segítségével valósulhatott meg. Az esetről az Indexen videótudósítás, a hvg.hu-n és a nol.hu-n pedig fotókkal illusztrált szöveges tudósítás jelent meg. Előbbi helyen később terjedelmes képriport is megjelent az ügygel kapcsolatban. Az mno.hu egy rövid MTI-s hírt tett közzé az eseménnyel kapcsolatban. Az origo.hu által készített tudósítást az említett eszközökkel nem találtunk. Az esemény az AVM által tematikájában kulcsszerepet játszó szociális bérlakás-program konkrét megvalósítását jelentette kicsiben. A felújításban az együttműködő szervezetek aktivistái és önkéntesek vettek részt.

Viszonylag kisebb médiafigyelmet kapott az AVM csepeli kunyhóbontások elleni fellépése: az esetről csak a nol.hu számolt be. Az AVM ennek során előbb tárgyalást kezdeményezett a csepeli önkormányzattal a kunyhóbontásról, majd ennek kudarca után őrséget és riadóláncot szerveztek a kunyhók lebontása ellen.

(1) Ezen akciók ugyancsak konzisztens egységet alkotnak a mozgalom célrendszerével; a lakhatási politika és az érdekvédelem előmozdításával. (2) Önálló akciókról beszélhetünk mindkét esetben (igaz, a lakásfelújításnál voltak külső közreműködők), (3) azonban a kapott nyilvánosság itt már jóval kisebb mind az első, de főleg a második esetben. (4) Ennek következtében a megmozdulás sokkal inkább az instrumentális orientációs funkciót volt hivatott szolgálni, inkább a tagok számára volt fontos. (5) A felújítás, amennyiben tiltakozási eszköznek tekintjük, újszerűnek tűnik, az AVM-lánc azonban egy klasszikus eszköznek tekinthető.

Rákosmente Önkormányzata előtti tiltakozás

A nyári viszonylagos passzivitás után a következő említésre méltó akció a XVII. kerületi önkormányzat épületénél tartott tiltakozás volt, Rákosmente önkormányzata volt ugyanis az első, amely az Alaptörvény negyedik módosítása adta lehetőséget kihasználva az életvitelszerűen közterületen tartózkodást büntető rendeletet fogadott el. A tiltakozásról a hvg.hu mellett az index.hu adott hírt. A tiltakozásra egy „A város mindenkié” feliratú transzparenst vitt a szervezet. A megjelentek a „Lakhatást, ne zaklatást!” szlogent skandálták. Az egyik önkormányzati képviselő vitát kezdeményezett velük, közös álláspontot azonban nem sikerült a feleknek kialakítaniuk.

(1) Az akció beleillik az AVM alapjogvédelmi céljaiba. (2) Itt is önálló akcióról beszélhetünk, azonban (3) relatíve alacsony nyilvánosság és mindenféle eredmény nélkül. (4) Itt is mind az expresszív, mind az orientációs funkció cél volt, ám a teljes eredménytelenség miatt egyik sem jelent meg. (5) A tiltakozás eszközrendszerét tekintve teljesen klasszikusnak tekinthető, új elemet nem tartalmaz.

A következő említésre méltó esemény a Pintér Sándor belügyminiszterhez intézett nyílt levél volt szeptember 9-én. Jelentős sajtóvisszhangot kiváltó megmozdulás ugyanakkor csak a szabálysértési törvény őszi módosításakor történt. A módosítás – amelynek értelmében a megváltoztatott alaptörvényi kereteknek megfelelően tilalmi zónákat jelölhetnek ki az önkormányzatok a hajléktalanok számára – ellen szervezett tüntetést az AVM. Az eseményről mind az öt általunk vizsgált online forrás beszámolt, az Origo kivételével mindegyikük videóriportot is készített. A hvg.hu-n egy kisebb fotógaléria is megjelent. A rendezvényen beszédet mondott több AVM-es szervező és aktivista, megjelentek kisebb-nagyobb transzparenszek („Mi is emberek vagyunk!”, „Az életünk nem játék”, stb.). Amik némileg formabontónak nevezhetők, azok az úttestre krétával írt üzenetek. A rendezvényen néhány száz fő vett részt, pontosabb becslésre az origo.hu vállalkozott, szerintük nagyjából háromszázan jelenhettek meg. A rendezvényen több politikus is feltűnt, így például Lendvai Ildikó az MSZP-ből, Schiffer András és Osztolyán Ágnes az LMP-ből, valamint Vajnai Attila, a Magyarországi Munkáspárt 2006 elnöke is. Az AVM néhány nappal ezután ismét nyílt levélben fordult Áder János köztársasági elnökhöz, kérve, hogy ne írja alá a szabálysértési törvény módosítását.

(1) Ez a tüntetés az érdek- és alapjogvédelem céljai mentén szerveződött, amely, ahogy már többször említettük, a szervezet egyik fő célkitűzése. (2) Önálló rendezvényről beszélünk, amely viszonylag nagy mobilizáló erővel bírt és jelentős politikai támogatást is kapott az ellenzéki erőktől – személyes jelenlét formájában. (3) Ennek köszönhetően a tüntetés jelentős sajtónyilvánosságot kapott, hiszen legalább említés szintjén valamennyi fórum, a legtöbb pedig részletesen is foglalkozott vele. (4) Ezen esetben mind az expresszív, mind az orientációs funkció működött. (5) Igazán újszerű elemnek talán – ahogy már említettük – az aszfaltra írt üzenetek tekinthetők, de lényegében klasszikus tiltakozási formákkal van dolgunk.

Üres Lakások Menete

Szintén meglehetősen csekély sajtófigyelmet kapott az AVM által az európai lakhatási akciónap keretében immár harmadszor megrendezett Üres Lakások Menete. Az általunk vizsgált oldalak közül mindössze a hvg.hu számolt be róla. Az esemény keretében néhány aktivista hangosbeszélővel tartott rövid beszédet. A tiltakozás eszközei között megjelentek a táblák, transzparenszek („A város mindenkié!”, „Elsőként lakhatás”, stb.), skandálás, dobok és megafonok. A résztvevők száma a hvg.hu szerint több mint 100 volt.

(1) A legrégebbi – interjúalanyaink által már hagyományosnak tekintett – AVM-tüntetés a szervezet fő célkitűzésének leginkább emblematisz manifesztációja. (2) Önálló rendezvényről van szó, ami a vezetők számára kiemelt fontosságú. (3) Ezzel szemben egyszerűségéből és a szervezet alacsony mobilizációs képességéből kifolyólag szinte elhanyagolható nyilvánosságot kapott. (4) Főként az expresszív funkció a jellemző, az orientációs annyiban jelenik meg, hogy a szervezet hagyományos rendezvényéről van szó, amely a kontinuitást hivatott jelképezni. (5) A megmozdulás a klasszikus eszközöket alkalmazta.

A 2013-as év eddigi utolsó, ám alighanem legnagyobb figyelmet kiváltó eseménye az AVM november 14-i tiltakozó akciója a Fővárosi Közgyűlésben. Az akció célja a közterületen való életvitelszerű tartózkodás büntethetőségét lehetővé tévő rendelettervezet elleni tiltakozás volt. Az eset előzményeként említendő az AVM nyílt levele Tarlós István főpolgármesterhez és a többi képviselőhöz, amelyben arra kérték őket, hogy vonják vissza az említett tervezetet. A november 14-i ülésen polgári engedetlenséghez folyamodtak az AVM aktivistái, a kikerkező rendőrség szerint „népképviseleti szerv működésének akadályozását” követték el. Az akció keretében AVM-aktivisták élőláncot vontak a Közgyűlés asztalai köré, és megakadályozták, hogy a képviselők helyet foglaljanak és elkezdődjön az ülés. Az akció közben nyakukban szlogeneket tartalmazó táblák voltak („Lakhatást, ne zaklatást!”, „Hajléktalannak lenni nem bűn!”, „Méltóságot mindenkinek!”, „Integrációt, ne szegregációt!”, „Lakáspolitikát!”, „Ez gonoszság! Ne csináljátok! Köszönjük.”; stb.), megjelent továbbá egy nagyobb transzparens is („Börtön helyett lakhatást!”). A résztvevők közül egyvalaki felolvasott egyfajta nyilatkozatot, amelyet a többiek utánaismételtek. Emellett a megjelent néhány tucat aktivista egy népdalt is elénekelt („Szegény legény vagyok én, / Erdőn-mezőn járok én, / Krajcárom sincsen, / Elszakadt az ingem”). Az akciónak köszönhetően a reggelre tervezett üléshez a terem csak negyed egyre sikerült kiürítenie a kikerkező rendőrségnek. A tüntetőket rendőrök cipelték ki, igazoltatták őket, majd a gyülekezési törvény megsértése miatt szabálysértési eljárást kezdeményeztek ellenük. Talán érdemes megjegyezni, hogy volt már példa hasonló AVM-akcióra: 2011 novemberében Kocsis Máté józsefvárosi polgármester irodáját foglalták el a szervezet aktivistái.

A megmozdulás széles körű médiafigyelmet kapott, az általunk vizsgált oldalak közül a nol.hu-t kivéve az írásos mellett mindenütt megjelent róla videotudósítás is. Az egyes híroldalakon a november 14-i napot követően az elfogadott rendelettervezettel kapcsolatban megjelent további cikkekben is gyakran említésre kerül az AVM neve és akciója.

(1) Ezen akció az alapjogvédelem céljához kötődött, amely az AVM célrendszerének kiemelt eleme. (2) Teljesen önálló akciónál van szó, az AVM szervezte és hajtotta végre (bármennyire is állítják, hogy nem szerveznek ilyen jellegű akciókat). (3) Az esemény nagy nyilvánosságot kapott, minden vizsgált és számos nem vizsgált orgánus is részletesen foglalkozott vele. (4) Főként az expresszív funkció dominált, de mint érdek- és alapjogvédelmi eszköz, jelen volt az orientációs funkció is. (5) Maga az eszközrendszer újszerűnek tekinthető, hiszen döntéshozatali fórum munkáját épületfoglalással, fizikálisan még nem akadályozták meg az itthoni tiltakozások. A rendvédelmi szakszervezetek Parlament elé történő bevonulása (hvg.hu 2011) sem tekinthető annak, hiszen ott a működés felfüggesztése nem volt cél. Vagyis az utóbbi évek talán legradikálisabb polgári engedetlenségi akciójával volt dolgunk a Közgyűlés-foglalás kapcsán.

Az AVM 2013. évi tiltakozásai: összesség

Összegzésképpen még egyszer kiemelendő, hogy az AVM-csoport a 2013-as évben változatos tiltakozási formákkal élt: a nyílt levelektől a békés gyűléseken, tüntetéseken keresztül a polgári engedetlenségig. Egyéni kezdeményezésű akcióik mellett több alkalommal is együttműködtek más civil szervezetekkel (például az Alaptörvény negyedik módosítása ellen szer-

vezett márciusi tüntetésen, vagy éppen a kőbányai szociális bérlakások ügyében). Tiltakozási eszközeik közül legjellemzőbbek a feliratos táblák, transzparenszek. Jellemző továbbá a skandálás, éneklés, esetleg egyéb hangkeltő eszközök (például dobok) kísérete.

A tiltakozásaikra adott politikusi reakciók közül az általunk áttekintett tudósítások alapján az a kép rajzolódik ki, hogy elsődlegesen a csoport baloldalinak mondható célkitűzéseit elvi profiljukba beilleszteni tudó vagy akaró pártok képviselői mutattak támogatást a szervezet iránt: a releváns parlamenti pártok közül az MSZP és az LMP részéről vettek részt politikusok (Lendvai Ildikó, illetve Schiffer András és Oszolyán Ágnes). Kormánypárti oldalról leginkább a negligálás volt jellemző, kivétel ez alól Tarlós István főpolgármester, aki a legélesebben konfrontálódott a szervezettel. Ugyanez derült ki az AVM aktivistájával készített interjúból is: az aktivista elutasított bármiféle politikaiellenfél-megjelölést vagy állásfoglalást, egyedül Tarlós velük szembeni elutasító magatartását említette meg. Az áttekintett tudósítások alapján a Jobbik sem mutatott különösebb szimpátiát a csoport iránt: Losonczy Pál fővárosi frakcióvezető az index.hu-nak nyilatkozva például támogatta az AVM tiltakozását kiváltó novemberi rendelettervezetet. A két jobboldali párt tehát osztozott valamiféle, ha nevezhetjük így, „rendpárti” attitűdben, amely az AVM törekvéseinek elutasításával, vagy legalábbis negligálásával járt; a két említett, szimpátiát kifejező baloldali párt támogató magatartása is tekinthető baloldali értékrendjükből eredőnek. Bár ez a probléma alighanem további és alaposabb kutatásokat igényelne – hiszen csak a konkrét tiltakozási akciókkal kapcsolatos politikusi megnyilvánulásokra tudunk támaszkodni –, hipotézisként megfogalmazható, hogy a pártok AVM-hez való viszonyát az ideológiai bal-jobb pozíció (önmeghatározás) határozza meg elsődlegesen. Ez nyilván összefüggésben van az AVM által felvállalt célok baloldalinak mondható értéktöltetével (társadalmi egyenlőség, szociális érzékenység stb.).

Végezetül érdemes még egy, elsőre paradoxnak tűnő jelenséget megemlíteni. Mint láthatuk, az AVM mozgósítási potenciálja viszonylag alacsony, önállóan néhány száz főnél többet egyszer sem tudtak mozgósítani – ez alighanem meglehetősen specifikus célkitűzésükből adódik. Ugyanakkor, mint láthattuk, több megmozdulásuk (a januári lakásfoglalás, a szeptemberi tüntetés, illetve a novemberi tiltakozó akció mind az öt vizsgált helyen megjelent, a februári aluljárós „performansz”, illetve a kőbányai szociálisbérlakás-akció pedig ötből négyen) is meglehetősen széles médialefedettséget kapott. Ennek oka alighanem a kormányoldalnak a hajléktalanság problémájával kapcsolatos, a korábbiakhoz képest intenzívebb és keményebb fellépése. Bár itt is további kutatásokra lenne szükség, újabb hipotézisként megfogalmazható, hogy az AVM a politikai napirend változásainak ügyes kihasználása (és persze annak lehetőségek szerinti alakítása), nem pedig komoly mozgósító ereje által tudott a társadalmi tiltakozás jelentős és releváns szervezetévé válni.

Konklúzió

Az AVM képében egy olyan single-issue társadalmi-kulturális szervezetet láthatunk, amely nem a már intézményesült európai hajléktalan-jogvédő szervezetek vagy az egyházak által fenntartott karítasztevékenység vagy más hajléktalanmentő missziók útját követi, hanem sokkal inkább radikális angolszász alapjogiaktivista-mintákat, mozgalmi hagyományokat képez le. Alapvetően kis létszámú, érintettségen is alapuló tagsággal bíró, első látszatra klasz-

szikus bázisdemokrata működésű, valójában erősen hierarchizált szervezettel rendelkező mozgalomról van szó, amely tiltakozási módszereit tekintve szabadon alkalmazza az összes legálisan elérhető eszközt, de bátran nyúl a polgári engedetlenség mind radical, mind soft formáihoz.

Vagyis a megismert tények és felvett interjúk tükrében kijelenthetjük, hogy a 2010 óta átalakult politikai környezet az AVM esetében a tiltakozási eszköztár szélesedéséhez és részbeni radikalizálódásához vezetett, különös tekintettel az épület-, önkormányzat-, illetve közgyűlésfoglalásokra. Megállapítható tehát, hogy vizsgált esetünkben az átalakult politikai környezet a politikai tiltakozás átalakulását is magával hozza, vagyis jelen esettanulmány alátámasztja a fő kutatás hipotézisét.

Felhasznált források

Bencze Bertalan Barnabás – Varga András: *Stratégiainterjú*
Bencze Bertalan Barnabás – Varga András: *Kritikusinterjú*
Illés Gábor: *Aktivistainterjú*
Illés Gábor: *Kulcsszavas, akciófókuszú sajtóelemzés* (Az index.hu, az origo.hu, a hvg.hu, a nol.hu, illetve az mno.hu tárgyidőszakra vonatkozó, témánkba vágó tudósításai.)

Hivatkozott irodalom

Anheier, Helmut, Marlies Glasius és Mary Kaldor (szerk.) (2004): *Globális civil társadalom 1–2*. Budapest, Typotex.
hvg.hu (2011): A Parlament lépcsőjéig jutottak a tüntetők, erősítést kaptak az épület őrzői. *HVG* (2011. május 6.)
Interneten: http://hvg.hu/itthon/20110506_parlament_rendvedelmi_tuntetes_erosites
Mikecz Dániel (2012): Új pártok, változó mozgalmak. A radikális jobboldal és az alternatív mozgalmak pártosodása. In *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Boda Zsolt és Körösenyi András (szerk.). Budapest: MTA TK Politikatudományi Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, 65–82.
Szabó Máté (2001): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás. Történeti-összehasonlító perspektívában*. Budapest: Rejtjel.
Szabó Máté (2007): *A tiltakozás kultúrája Magyarországon. Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest: Rejtjel.
Szabó Máté (2013): Új politika, új tiltakozás? *Replika* (84): 49–51.